

REFAH DEVLETİNİN YENİDEN YAPILANMASI VE EMEKLİLİK SİSTEMLERİNE ETKİLERİ*

Füsun Kökalan Çımrın¹ • Zafer Durdu²

ÖZET

Bu çalışma, değişen sosyal devlet ve sosyal güvenlik sistemi konularına emeklilik güvencesi bağlamında bir açıklık getirmek amacıyla. Günümüzde küreselleşme olgusu ve diğer faktörlerle birlikte aşınmaya başlayan sosyal devletin ve sosyal güvenlik sisteminin konumu, bireysel emeklilik sistemi üzerinden çözümlenmeye çalışılmaktadır. Ulus devletin bir uzantısı olarak var olan sosyal devlet anlayışı değişime uğramıştır. Ortaya çıkan bu değişim, sosyal devlet sistemini temelden etkilemiş, sosyal devlet kavramının ve sosyal politikaların gözden düşmesine neden olmuştur. Sosyal Devletin Krizi olarak adlandırılan bu dönem ile birlikte sosyal güvenlik sistemlerinin de değişimi gündeme gelmiştir. Sosyal güvenlik sisteminde yeni bir alternatif ve devlet üzerindeki kamu harcamalarının özel teşebbüse aktarılması amacı ile ortaya çıkan bireysel emeklilik sistemi de bu dönüşümün en büyük göstergelerinden birisidir.

Anahtar kelimeler: Refah Devleti, Refah Devletinin Krizi, Sosyal Güvenlik Sistemi, Bireysel Emeklilik Sistemi, Refah Devletinin Yapısal Dönüşümü.

---

* Bu çalışma, 9 Eylül Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiş olan "Türkiye'de Değişen Sosyal Devlet ve Sosyal Güvenlik Sistemi/Bireysel Emeklilik Sistemi Örneği" isimli ve 2012 KB SOS 16 nolu projeden üretilmiştir.

¹ Dr., 9 Eylül Üniversitesi, İMYO, İktisadi ve İdari Programlar, fusun.kokalan@deu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, zaferdurdu@gmail.com

RESTRUCTURING THE WELFARE STATE AND ITS EFFECTS ON PENSION SYSTEMS

Füsun Kökalan Çımrın • Zafer Durdu

ABSTRACT

The objective of this study is to clarify the changing social state and social security system, within the scope of retirement assurance. Today, the status of social state and social security, both of which began to erode due to globalization and other factors, is attempted to be analyzed through the individual pension system. Understanding of social state, existing as an extension of the nation state, has changed. This change affected the social state system to its foundations; and caused the concept of social state and social policies to fall from grace. Through this period called the Crisis of Social State, a change in social security systems also became the main topic of conversation. Individual pension system, which was developed as an alternative to the social security system to transfer the public expenditures of the state to private enterprises, is one of the greatest indicators of this change.

Keywords: Welfare State, Crisis of Welfare State, Social Security System, Private Pension System, Structural Transformation of Welfare State.

GİRİŞ

20. yüzyılda modern ve demokratik bir devletin sosyal devlet olması, genel olarak üzerinde uzlaşılan bir ilkedir. Bu anlamda sosyal devlet; sınırları içindeki tüm yurttaşlarına temel bir yaşam düzeyi ve standartları sağlama hedefi güder. Özellikle 1950 sonrası refah devleti olarak da adlandırılan bu devletin gelişmiş ülkelerde gitgide büyüdüğü, devletin bütçesinden hatırı sayılır bir miktarı yurttaşlarının iş, istihdam, emeklilik, sigorta, işsizlik, sağlık gibi giderleri için ayırdığını görüyoruz. Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren hem dünyanın ekonomik yapısındaki dönüşümler, hem sosyo-demografik dönüşümler hem de devlet yapısındaki dönüşümler refah devleti politikalarının da değişmesine neden olmuştur.

1970'lerin ortalarından itibaren değişen dinamikler nedeniyle refah devletinin krizinden bahsedilmektedir. Öncelikle ortalama yaşam süresinin uzaması, nüfusun yaşlanmasına neden olmuş, zamanla aile yapısı değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. İstihdama katılanların genel nüfusa oranı da azalmıştır. Dünya ekonomik dengeleri açısından bakıldığında da Bretton Woods ile başlayan Batı dünyasının ekonomik olarak birbirine eklemlenmesi süreci özellikle 1980'li yıllarla birlikte neo-liberalizme ve nihayetinde küreselleşmeye gidişatı güçlendirmiştir. Tüm bu gelişmelere refah devletinin içsel krizleri olan işsizlik, iş ve çalışma biçiminin değişmesi de eklenince devletler için ekonomik büyümeyi, refahı sürdürmek, sosyal harcamaları finanse etmek de zorlaşmıştır. Bu zorlukları aşmanın bir yolu olarak devlet, emeklilik giderlerinin azaltılmasını hedefleyerek, bireylerin kendilerinin yüklediği özel sigortaları teşvik etmek yoluna gitmiştir.

Bu çalışma, yukarıda ifade edilen tüm bu tartışmaları ve dünya çapındaki refah devleti politikalarındaki değişim ve dönüşümleri ele almakta ve gelecekte bu dönüşümlerin olası sonuçlarını irdelemektedir.

1. REFAH DEVLETİNİN KRİZİ

Modern zamanların bilimi olarak kurumsallaşan antropoloji, ekonomi ve sosyoloji gibi alanlara dair “yeni” okumalar yapılmak istendiğinde kronolojik olarak birbirini tekrarlayan tarihsel izdüşümlerine sıklıkla atıfta bulunulmaktadır. Bizatihi sosyal bilimlerin kendisinin geçirmiş olduğu dönüşüm, ya da içinde yaşamış olduğumuz toplumsal gerçekliğin bir izdüşümü olarak 1970'li yılların sosyal bilimler literatüründe sıklıkla referans verildiğine tanık olmaktadır.

Sosyal bilimler alanında özellikle de yorumsayıcı/eleştirel yöntem ve yaklaşımların gündeme gelmesi, zamanla iktisat ve sosyoloji gibi disiplinlerin de bakış açısını değiştirmiştir. Diğer yandan II. Dünya Savaşından sonra toplumsal hayatımızda meydana gelen tüm yenilik ve değişiklikler, bugün bile hala açıklamakta zorlandığımız ve en kolay yolu ile küreselleşme olarak dillendirdiğimiz değişimin katalizörü olmuştur. Savaş sonrası gündeme gelen antlaşmalar, krizler, şirketler ve bilgi, iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm, dünyayı geri dönülmez bir biçimde değişime uğratmıştır. 1945'li yıllarda örtük olarak başlayan bu süreç, 1970'li yıllara gelindiğinde tüm dünya üzerinde iyice görünür hale gelmiştir. Devlet anlayışı ve sınırlarının değiştiği, toplumsal hareketlerin dönüştüğü, aile, sınıf ve tabakalaşma sistemlerinin farklılaştığı ve nihayetinde ekonomik işleyiş mekanizmalarının kutuplaştığı böylesi bir gerçeklik karşısında sosyal bilimlerin de ufku değişmiştir. Bu sebeple, bugün elimize alıp, okumaya başladığımız birçok araştırma ve makalenin kabaca 1970'li yıllardaki bu dönüşüme atıfta bulunduğunu görürüz.

Sosyal devlet ve sosyal güvenlik sistemlerini konu edinen elinizdeki bu çalışmanın da hareket noktası, 1970'li yıllardır. Kabaca bakıldığında bu dönüşüm yılları ile birlikte toplumsal hareketlerin, tarihin, ailenin ve nihayetinde ulus-devletin “sonu” nun geldiği iddia edilmektedir. Tarih, aile ve toplumsal hareketleri daha başka bir çalışmanın konusu olarak kabul edip, biraz ertelediğimizde elimizde sosyal devletin dönüşüm süreci kalmaktadır. Toplumsal gerçeklik alanına bakıldığında ise sosyal devlet anlayışının farklılaştığı, ancak sürecin açıklanma yöntemlerinin netleşmediği görülür. Dolayısıyla sosyal devletin 1970'li yıllardan sonra yaşamış olduğu değişim dinamiğini açıklamak üzere birçok kavramsallaştırmanın kullanıldığını görmekteyiz. Sosyal devlet anlayışının bir krizde (Mishra,1999) olduğu görüşüne karşın sosyal devletin yalnızca bir dönüşüm (Taylor-Gooby, 2001) geçirdiğini savunan yaklaşımlar arasındaki ikilem, bu alandaki kurgunun temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan sosyal devletin yalnızca bir biçim değiştirdiğini (Johnson, 1991) düşünenlerle birlikte sosyal devlet anlayış ve sınıflandırmasının farklılaştığını iddia eden (Esping-Andersen, 1990, Bamba, 2007) görüşlerde oldukça yaygındır.

Elinizdeki çalışma açısından sosyal devletin bir krizde olduğu anlayışı benimsenmektedir. Çünkü kriz anlayışı, toplumsal ve ekonomik arenada yaşanan devletin küçülmesi, özelleştirme ve pazarın koşulsuz egemenliği gibi faktörleri açıklamaya muktedirdir (Şaylan, 2003: 132). Bu bağlamda da sosyal devletin yaşadığı dönüşüm sürecinin önemli bir göstergesi olarak gündeme gelmiş olan devletin masraflarını azaltmak üzere sosyal harcama ve prog-

ramlarda yapmış olduğu reformlar, bir hareket noktası olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla 1970'li yıllardan itibaren sosyal devlet anlayışının tamamen ortadan kalkmadığı ancak yaşanan tüm süreçlerle birlikte büyük bir krize girdiğini iddia edebilmekteyiz. Şimdi gelinen noktada bu krizin nedenlerini açıklamak gerekir. Diğer tüm toplumsal fenomenler de olduğu üzere sosyal devletin krizini de tek bir değişkenle açıklamak mümkün değildir. Ancak bu konuda gerçekleştirilmiş olan çalışmalara bakıldığında bir dağınıklığın yaşandığını söyleyebiliriz. Ağırlıklı olarak neo-liberal politikalar ve küreselleşme süreci ile birlikte açıklanmaya çalışılan (Pierson 2001, Mishra 1999, Swank 2007, Lindbeck 2013) sosyal devletin krizini salt bu değişkenle görünür kılmak mümkün değildir. Küreselleşme ile birlikte nüfusun yaşlanması gibi paralel dinamiklerin etkileri (Hicks, Esping-Andersen, 2010) kadar, sosyal devletin kendisinden kaynaklanan sorunlar da mevcuttur.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere refah devletinin krizini ve sosyal güvenlik politikalarının azalması ile yeniden yapılandırılan emeklilik sisteminin gündeme gelmesini yalnızca küreselleşme ve neo-liberal kurumlarla açıklamak mümkün değildir. Bunun dışındaki diğer faktörleri de göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla böylesi bütüncül bir bakış açısıyla bu çalışmada refah devletinin içine girmiş olduğu krizi üç temel değişken üzerinden açıklamanın esas olduğunu ifade edebiliriz. Bunlar;

- Küreselleşme ve neo-liberal politikalar kaynaklı etkiler
- Sosyo-demografik faktörler
- Refah devletinin kendinden kaynaklanan sorunlar

olarak formüle edilebilir. Sosyal devletin bir krize girmesinin nedenleri farklı biçimlerde açıklanmaktadır. Kabaca bakıldığında sosyal devlette yaşanan değişim sürecinin önemli ölçüde sosyal devletin olgunlaşması, aile yapısının değişmesi ve nüfusun yaşlanması gibi iç faktörlerin etkisiyle yaşandığını kabul edenlerle, dış faktörler olarak küreselleşmenin etkilerini savunanlar da vardır (Gümüş, 2010: 366). Kanaatimizce sosyal devlet üzerinde oluşan baskıda küreselleşme sürecini hem de iç faktörleri bir bütün olarak ele almak gerekir. Gelinen noktada esnek işgücü ve pazar ekonomisinin egemen olduğu, sosyal harcamaların azaltıldığı bu kriz döneminin nedenlerini açıklığa kavuşturmak esastır.

1.1. Küreselleşme ve Neo-Liberal Politikalar Kaynaklı Etkiler

Refah devleti anlayışı, toplumsal uzlaşma temelinde harekete geçirilmiş olup, tam istihdam ve kalkınma amaçlı bir yönetim modelidir. Keynesyen Refah Devleti olarak da adlandırılan bu dönem, 1970'li yıllardan sonra geniş

kapsamlı bir kriz içerisine girmiştir. 1980'lerin başlarından itibaren devletin küçültülmesi gerektiği söylemi kamusal alanda giderek yaygınlık kazanmış ve özelleştirmeler gündeme gelmiştir. Bu yıllarda tüm dünya çapında devletlerin içine girmiş oldukları mali krizlerin temel sorumlusu olarak sosyal devlet gösterilmiştir. Piyasaların artan bütünleşmesinin önünde refah devleti uygulamalarının engel olarak görülmesi ve refah devleti uygulamalarının kısılması yönündeki baskıda küreselleşmenin temel etken olduğu ısrarla vurgulanmıştır (Esping- Andersen 1990, Bonoli 2007).

Diğer yandan 1989'da Berlin Duvarının yıkılışıyla birlikte sembolik olarak sosyalist seçeneğin ortadan kalkması ve ekonominin küreselleşmesi, sosyal devlet politika ve uygulamalarının tekrar gözden geçirilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla küreselleşme ve neo-liberal politikalarla birlikte yaşanan krizler, refah devletinin de bir bunalıma girmesine yol açmıştır. Yaşanan krizlerin başında 1974-79 petrol krizleri yer alır. Bu yıllardaki üretim kapasitesindeki artış, tüketicilerin satın alma gücündeki artışı geçmiştir. Üretim fazlalığı krizinin aşılması için bir çözüm olarak getirilen üretimin azaltılması ya da durdurulması, işsizliği ve işsizlik korkusunu da beraberinde getirerek refah devleti politikalarının sürekliliği bağlamında çeşitli sorunlar doğurmuştur (Kara, 2004: 109).

Diğer yandan 1960'lardan sonra sayıları ve güçleri hızla artan çok uluslu şirketler de kriz sürecini tetiklemiştir. Çok uluslu şirketlerin artan egemenliği, sermayenin dünya ölçeğinde hareket kabiliyetini artırmış, artan sermaye hareketleri de Keynesyen stratejilere dayanan ulus-devletlerin ekonomik ve siyasal karar mekanizmalarını değiştirmiştir. Böylece ulus-devletler ekonomik alandaki yetkilerini giderek ulus-üstü şirketlere ve kurumlara devretmeye başlamışlardır. Çok uluslu şirketler yabancı doğrudan yatırımlar aracılığıyla işgücünün ucuz olduğu ülkelere yönelmişlerdir. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerin dış piyasalarla bütünleşme çabaları, işgücü maliyetlerini azaltma baskısı yaratarak refah devleti politikalarında bir geri çekilmeye neden olmuştur (Gökbayrak, 2010: 49). Diğer yandan 1944 yılında Bretton Woods konferansı sonucunda gündeme gelen IMF, DB ve GATT gibi kuruluşlarla birlikte sosyal devletlerin karar alma yetkileri de iyice sarsılmıştır (Kazgan, 2009: 18). Refah devleti uygulamalarının aşındırılması bağlamında, kamunun sosyal harcamalarını kısması, sigorta sistemlerinin özelleştirilmesi, çeşitli toplumsal işlevleri olan KİT'lerin piyasalaştırılması ve sosyal amaçlı fiyatlandırmaya son verilmesi yönündeki politikalar IMF ve DB gibi kurumlar tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan tavsiyeler olarak önümüze çık-

maktadır. Bu kuruluşların hepsi doğrudan ya da dolaylı olarak devletin küçültülmesi ve sosyal korumanın azaltılmasını desteklemişlerdir.

Küresel ve rekabet esaslı ekonomik bir sistemde ulusal mali piyasaların açık vermesi sonucunda ortaya çıkan krizlerin ancak sosyal devlet harcamalarının kısılması yolu ile telafi edilebileceği anlayışına (Pierson, 1998) dayanan kriz sürecinin ideolojik dayanakları da mevcuttur. Yüz yılın sonunda Sovyet Bloku'nun çözülmesi ile birlikte dünya bir yandan tek kutuplu hale gelirken, diğer yandan da kapitalist ideolojinin rakipsizliğini ilan ettiğini görürüz.

1973 ve 79 yıllarında iki dalga biçiminde gerçekleşen petrol krizleri sonucunda dünya ekonomisi önemli bir durgunluğa girmiştir. Ekonominin tüm dünya düzeni bağlamında durgunluğa girmesi, yüksek olan kamu harcamalarının finansmanını güçleştirmiştir. Tüm bu değişimler sonucunda ortaya çıkan ekonomik büyüme oranlarının düşüşü bir yandan kalıcı işsizlik doğururken, diğer yandan da sosyal harcamaların kısılmasına yol açmıştır. Sosyal devlet uygulamaları ile sosyal harcamalar artış gösterirken, vergi gelirleri de düşmüştür. Devletlerin vergi gelirleri düşünce de mali ve ulusal bütçeler açık vermeye başlamıştır. Öyle ki, 1990'lar başında OECD ülkelerinde vergilerin ortalama GSYİH'nın %38'ini ve sosyal harcamaların GSYİH'nın %22'sini oluşturduğu gözlenir (Mishra, 1999: 121). Ortaya çıkan bu durum, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde harcamaların finanse edilmesini zorlaştırmıştır. 1980'lerin başlarından itibaren birçok ülkede muhafazakar hükümetler refah devletine yönelik olarak kurgulamış oldukları reform programları ile gündeme gelmişlerdir. Bu doğrultuda genellikle sağlık, eğitim, sigorta, konut ve işsizlik yardımlarından kesintilere gidilmeye başlanmıştır. Refah devleti krizi döneminde tüm dünyada reform hareketlerini biçimlendiren liderler olarak İngiltere'de Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Reagan öne çıkmıştır. Her iki politikacının reform müdahaleleri ile "ücretler düşürülmüş, sendikalar zayıflatılmış, işsizlik yardımları kısılmış, şirketlere vergi yardımları başlatılırken, işçilerin ödediği vergiler yükseltilmiş ve sonuçta sosyal harcamalar azaltılmıştır" (Özdek, 2011: 56).

Yukarıda yapılan tüm açıklamalar dikkate alındığında refah devleti uygulamaları söz konusu olduğunda kabaca küreselleşmenin iki ana sorun doğurduğunu görürüz. Bunlardan ilki, küreselleşmenin sosyal koruma sistemleri üzerindeki yıpratıcı etkisidir. İkinci olarak devletlerin, uluslar arası pazarda rekabete dahil olabilmeleri için vatandaşlar için sağlamış olduğu sosyal standartları aşağı çekmeleri gerekmiştir (Mishra,1999). Aksi takdirde serbest rekabetin gerçekleşmesi olanaklı hale gelmez.

Ekonomik ve toplumsal yaşamda hayata geçen tüm bu reel toplumsal değişme dinamiklerini anlamak ve açıklamak üzere sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen yaklaşımlar ise birbirlerinden farklılık göstermektedir. Küreselleşme sürecinin refah devletleri üzerindeki etkisinin tek tip olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda, gerçekleşen kuramsal yaklaşımları da kavramak daha kolay olacaktır. Bu anlamda çalışmamızda iki farklı perspektiften söz edeceğiz. Bunlardan ilki, Etkinlik ve Tazmin Hipotezi olarak kabul edilen yaklaşımlardır. İkincisi ise Genschel tarafından (2004) geliştirilen açıklama modelidir.

Küreselleşmenin refah devletleri üzerindeki etkisinin standart olmaktan ziyade, ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini savunan ilk yaklaşıma göre küreselleşmenin İskandinav ülkeleri üzerindeki etkileri çok fazla değilken, İngiltere üzerindeki etkisi çok daha yaygındır. Etkinlik Hipotezine (Efficiency Hypothesis) göre refah devletinin aşınma sürecindeki temel etken, küreselleşmedir. Küresel pazarda refah devleti uygulamalarına yer yoktur. Refah devleti bir krize girmiştir ve bu krizden ancak çeşitli müdahaleler yolu ile kurtulmak mümkündür (Özdemir, 2007: 230). Diğer yandan ikinci bir görüş olarak konumlanan yaklaşım ise Tazmin Hipotez (Compensation Hypothesis) dir. Bu model ise etkinlik hipotezinin aksine yaşanan sorunlara rağmen refah uygulamalarının genişletildiğini iddia etmektedir. Bu görüşün önemli bir temsilcisi olan Garret'e göre refah devletinin bir krizde olduğu söylemi bir klişedir (1999). Hatta tazmin hipotezini savunan araştırmacılar görüşlerini daha da ileriye götürerek, küresel ekonomideki büyük riskler karşısında refah devletinin sosyal harcamalarını daha artırdığını öne sürmektedir (Rodrik,1997). Bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde aynı perspektif içerisinde böylesi farklı açıklama modellerinin gelişmesinin temel gerekçesi ise ülkelerin sahip oldukları farklı refah modelleri ile açıklanabilmektedir. Dünya üzerindeki tüm refah devleti uygulama ve modellerinin aynı ve tek tip olmadığı çeşitli düşünürler tarafından da oldukça ısrarlı bir biçimde vurgulanmıştır (Esping-Andersen 1990,1999, Bambra, 2007). Söz konusu refah rejimleri arasındaki farklılık, ülkelerin devlet yapısı ve mali sistemleri açısından farklı özellikler taşımasından ileri gelmektedir.

Küreselleşmenin sosyal refah politikalarına etkisi bağlamında gerçekleştirilen ikinci bir yaklaşım, üç ana başlık altında toplanmaktadır. Birbirlerinden oldukça farklı görünümsergileyen bu yaklaşımlar ise küresel okul, şüpheliler ve revizyonistler olarak ifade edilir (Gökbunar, Özdemir, Uğur, 2008: 163). Küresel okul anlayışına göre refah devletindeki krizin temel nedeni,

küreselleşmedir. Uluslar arası küresel rekabet sistemi, büyük oranda refah devleti anlayışını ortadan kaldırmaya dönüktür. Őüpheciler olarak ifade edebileceğiz ikinci yaklaşıma göre küreselleşme süreci refah devletine zarar vermek yerine, refah devleti uygulamalarında belli bir istikrar sağlamaktadır. Küreselleşme, refah devleti uygulamalarında bir krizden öte, pozitif yöndeki bir değişimi sembolize etmektedir. Revizyonistler olarak ele alacağımız son yaklaşıma göre sorunun kaynağı küreselleşme değil, bizatihi refah devletinin kendisidir. Refah devleti uygulamaları bir tıkanıklık yaşadığı için yapılabilecek muhtemel reformlar yolu ile bu kendinden kaynaklanan sorunları aşmak mümkündür (Genschell, 2004).

Yukarıda da görüldüğü üzere her ne kadar farklı isimlerle adlandırılmış olsalar da konu üzerinde geliştirilmiş olan yaklaşımların büyük benzerlikler taşıdığı görülür. Hepsinin ortak noktası küreselleşme ve refah devleti arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Tüm yaklaşımlar içerisinde genel olarak kabul gören anlayış, küreselleşme süreci ve neo-liberal politikaların refah devleti üzerindeki aşındırıcı ve hatta yok edici etkisidir (Taylor-Gooby 2001, Esping-Andersen 2006, Lindbeck 2008). Küreselleşme gerçekliğinin ideolojisi olan neo-liberalizmin hayata geçirdiği pek çok uygulama ile Keynesyen refah devleti uygulamalarının tamamen ortadan kalkmamakla birlikte önemli ölçüde aşındırıcı dile getirmek kaçınılmazdır. Refah devletinin erozyon sürecini ağırlıklı olarak küreselleşme ile bağlantılandırmanın yanında bu süreci salt küreselleşme dinamiği ile açıklamak mümkün değildir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında aşınma sürecini hızlandıran diğer dinamiklere yer verilecektir.

1.2.Sosyo-Demografik Yapıdaki Değişiklikler

II. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu yıkım sürecinin de etkisiyle tüm dünya üzerinde sağlık hizmetlerinde ve hastalık önleyici tedavi süreçlerinde yaşanan gelişmeler, ortalama yaşam süresinin uzamasına yol açmıştır. Batı Avrupa lkelerinde başlayan yaşlı nüfusun artma eğilimi, refah devleti uygulamaları ve buna bağlı olarak kurumsallaştırılan emeklilik sistemlerini krize sokan temel unsur olarak tanımlanmaktadır (World Bank 1994, ILO 2005).

Refah devleti ve emeklilik sistemleri açısından yaşlanma bağlamında ortaya çıkan sorun, emekli nüfusun, aktif nüfusa olan oranıdır. Yaşlı Bağımlılık Oranı olarak kabul edilen bu değer, refah devleti uygulamaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Tablo 1: 1960-2060 Yılları Arası Yaşlı Bağımlılık Oranları

	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Avrupa Bir.	-	-	-	20.6	23.2	25.9	31.4	38.3	45.5	50.2	52.6
Arjantin	8.7	10.8	13.1	14.8	15.8	16.4	18.5	20.8	24.1	30.3	35.9
Avustralya	14.0	13.3	14.8	16.8	18.6	19.9	25.5	31.5	35.9	39.0	42.8
Brezilya	5.9	6.5	6.9	7.4	8.5	10.4	13.8	20.0	26.6	35.8	43.6
Japonya	8.9	10.2	13.4	17.1	25.2	35.5	48.2	52.9	63.3	69.6	68.6
Meksika	6.4	7.5	7.4	7.6	8.6	9.8	12.5	17.4	24.8	31.3	38.6
Türkiye	5.5	6.8	7.3	6.3	8.0	8.8	11.7	16.5	22.5	30.5	36.9
ABD	15.3	15.9	17.1	19.0	18.7	19.5	25.3	32.7	34.7	35.4	36.8
Dünya Ort.	8.8	9.3	10.1	10.2	10.9	11.6	14.3	18.0	22.2	25.7	29.6

Kaynak: Europe in Figures –Eurostat Yearbook 2012, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-12-001/EN/KS-CD-12-001-EN.PDF, s:110. Erişim. 10.02.2014.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere BM ve Eurostat verilerine göre Avrupa Birliği ülkelerinde 2050 yılında 65 yaş üzeri her bir kişi için çalışan sayısının iki kişiden bile aşağı seviyelere düşeceği ifade edilmektedir. Neredeyse her bir emekli maaşının finansmanı, bir çalışan tarafından karşılanacaktır. Ortaya çıkan bu durumun kamu politikaları bağlamında anlamı ise, emeklilik harcamalarının ilerleyen yıllarda büyük artış göstereceğidir. “Emeklilik aylıkları, sağlık harcamaları ve uzun dönemli bakım harcamalarındaki artış düşünüldüğünde kamu finansmanı üzerindeki baskıların da artması beklenmektedir” (Gökbayrak, 2010: 44). Demografik açıdan bakıldığında ise yaşlı nüfusun artması, refah devleti uygulamalarını bir açmaz sokmaktadır.

Sosyal devlet uygulamaları ve emeklilik sistemleri üzerindeki demografik değişimlerin yarattığı bir başka etki, değişen aile yapısıdır. Geleneksel korumacı aile yapısının değişmesi ile birlikte, kadınların işgücüne katılım oranlarının artması, çocuk sahibi olma yaşının yükselmesi, aile üzerindeki koruma anlayışını anlamsız hale getirmektedir. Ortaya çıkan böylesi bir durumda da kadınların, çocukların ve işsizlerin korunması prensibine dayanan refah devleti politikalarının da değeri kalmamaktadır. Değişen aile ve çalışma yaşamı, bireylerin devletten de beklentilerini dönüştürmektedir (Brady, Beckfield, Seeleib-Kaiser, 2005: 922-923, Kleinman 2006). Mevcut refah devleti uygulamaları da değişen yeni taleplere adapte olmakta geçince de sosyal refah devletinin bir kriz içinde olduğu fikri de giderek daha fazla oranda yaygınlık kazanmaktadır.

1.3.Refah Devletinin Kendinden Kaynaklanan Dinamikler

Kriz sürecini anlamaya çabalarırken refah devletinin kendinden kaynaklanan sorunlarını da iki temel eksen üzerinden ele almak gerekir. Bunlardan ilki, daha reel olan işgücü piyasalarındaki değişimdir. İkinci faktör ise daha az görünür olmakla birlikte krizin yaşanmasına daha büyük oranda etki eden faktörlerdir.

Refah devletinin 1970’li yıllardaki kriz sürecini açıklayan temel etkenlerden biri, işgücü piyasalarındaki değişimin bir sonucu olarak gündeme gelen işsizlik ve a-tipikleşmedir. 1945’li yıllardan sonra ABD’de ve Batı Avrupa ülkelerinde tam zamanlı ve süreklilik taşıyan istihdam biçimlerinin azalması ve onun yerine a-tipik olarak nitelendirilen esnek, geçici ve yarı-zamanlı istihdam biçimlerinin egemen olması, refah devleti uygulamaları bağlamında önemli bir sorun doğurmuştur (Gökbayrak, 2010: 47). İstikrarsızlıkla karakterize edilen bu tip işlerde çalışan sayısının artması, emeklilik sistemlerine katkı yapmayı nerdeyse olanaksız hale getirmektedir. Bu durum bir yandan refah devleti uygulamalarının bel kemiği olan emeklilik sistemlerinin gelir kaynaklarının azalmasına yol açarken, diğer yandan da sosyal yardıma ihtiyaç duyan tam güvencesiz insanların sayısının artmasına yol açmaktadır.

A-tipikleşme süreci kadar refah devleti uygulamalarını erezyona uğratan diğer bir değişim ise artan işsizliktir. İşsizlik, temel amacı, tam istihdamı gerçekleştirmek olan refah devletinin krizini açıklayan önemli bir faktördür. İşsizlik rakamlarının özellikle de emeklilik sistemleri üzerindeki etkileri, sisteme katkı yapacak aktif işgücünün katkı olanaklarını ortadan kaldırma noktasında sorun yaratmaktadır (Gökbayrak, 2010: 47). Bugün için sisteme katkı sağlayamamak, gelecekte sistemin dışında kalmaya yol açabilir. İşsizliğin ve a-tipik işgücünün artması ile birlikte genel ve sosyal harcamaların daha büyük oranda artması, vergilerin düşmesi/devlet gelirlerinin azalması ve refah hizmetlerine olan talebin artması neticesinde krizin etkinliği artmıştır.

Gündelik toplumsal yaşamda hayat bulan bu gerçekliklerle birlikte refah devletinin içsel ve kendinden kaynaklanan dinamiklerinin de kriz sürecini hızlandırdığı görülür. Eğitim, sağlık, konut, istihdam gibi sosyal refah hizmetlerinin artan ivmesi göz önünde bulundurulduğunda vatandaşların zamanla bu hizmetleri bir “hak” olarak görmeye başladıkları hissedilir (Özdemir,2007:161). Devletten beklentileri giderek artan vatandaşlar, giderek daha fazla oranda tasarruf etme ve tam istihdam fikrinden uzaklaşmaktadırlar. Çalışma isteği üzerinde olumsuz etkilere yol açabilecek bu durum karşısında bireyler daha fazla çalışma ve tasarruf etme yerine boşa kalmayı tercih edebilirler. Kendisini tamamen devlet koruması altında gören birey-

ler geleceği için tasarruf yapmaktan uzak dururlar. Zamanla güçlü refah devleti uygulamalarının her şeyi devletten bekleyen bir anlayışın yerleşmesine zemin hazırladığını da söyleyebiliriz.

Temel insan gereksinmelerinin devlet tarafından karşılanması esasına dayalı olan refah devleti politikaları bir anlamda doğası gereği sınırsızdır (Rosanvallon, 2004: 32). İhtiyaçların ve sosyal korumanın bu açık uçlu hali, refah devletini tartışmalı bir duruma iter. İnsan ihtiyaçları tükenmeyip, bu gereksinimler büyük oranda devlete atfedilince de ortaya böylesi bir krizin çıkması muhtemeldir. Refah devleti uygulamalarının temel gerekçesi olan “gereksinim” olgusunun açık uçluluğu, aynı zamanda sürecin işlemesine zarar veren bir nitelik taşır.

Çalışmamızın şimdi gelinen noktasında yaşanan krizden sonraki sürece değinmek gerekir. Ancak yapılan bu açıklama ile mevcut refah devleti krizinin sonlanmış olduğunu da ifade etmemekteyiz. Bugün hayata geçirilen politikalar bağlamında krizi aşmak üzere bir dönüşüm süreci yaşandığını ifade edebiliriz.

2. REFAH DEVLETİNİN YENİDEN YAPILANMASI VE EMEKLİLİK SİSTEMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'dan başlamak üzere tüm dünyayı saran değişim ve dönüşüm süreci, bugün halihazırda devam etmektedir. Temelleri 1800'lü yıllara dayanan refah devleti uygulamaları da nihayetinde bu dönüşüm sürecinden payına düşeni almıştır. 1970'li yıllarda anakanın tümünde yaşanan kriz, refah devleti politikalarını da dönüşüme uğratmıştır. Vatandaşları koruma anlayışına dayanan refah devleti uygulamaları vatandaşların çalışma ilkesine doğru evrilmiştir.

Sosyal bilimler literatürüne bakıldığında ise refah devletinin yaşamış olduğu bu yeniden yapılanma sürecinin kavramsal olarak büyük bir çeşitlilikle açıklanmaya çalışıldığına tanıklık ederiz. Fordist Keynesyen Refah Devleti tanımlamasından, Rekabet Devletine, Neo-liberal refah devletine (Esping-Andersen 1990, Mishra 1999), Etkin Devlete (Demir, 2003), Asgari Minimal Devlete (Nozick 1984) ve nihayetinde Schumpeterci Çalışma Devletine (Topak 2012, King 1995, Peck 2001) doğru bir kavram kayması yaşanmıştır. Yukarıda adı geçen tüm kavramsallaştırmalar aynı toplumsal sürecin farklı yönlerine vurgu yapmaktadır. Devletin, ortaya çıkan bu yeniden yapılanma sürecindeki asli görevi, vatandaş muhtemel riskler karşısında korumak dildir. Devlet artık serbest piyasa ekonomisi içerisinde rekabet eden bir devlete dönüşmüştür. Rekabetçi devletin varlığını temellendirmesi için de kendi-

sinde bir yük olarak konumlandırığı sosyal harcamalardan kurtulması ve koruma anlayışından uzaklaşıp, çalışma fikrine doğru evrilmesi gerekmektedir. Bu sebeple refah devletinin yeniden yapılanma sürecine yönelik olarak söylenebilecek ilk Őey, yeniden yapılanma uğraşlarının tümünün kamu refah harcamalarının azaltılmasına yönelik olduğudur. Dolayısıyla bu dönüşümde esas olan “rekabetçi bir sosyal politika” sistemidir (Topak, 2012: 145).

Refah devletinin bu yeniden yapılanma sürecinde hayata geçirilen uygulamaları kabaca üç başlık altında ele almak mümkündür. Bunlar;

-Kamu refah harcamalarının kısılması

-Sosyal refah kurumlarının reformuna yönelik arayışlar

-Devletin zerindeki sosyal sorumlulukların azaltılmasına yönelik çalışmalar (zdemir, 2007) olarak özetlenebilir. Serbest piyasa içerisinde devletin rahat hareket edebilmesi ise en başta sosyal güvenliğin özel kesime devredilmesi esastır. Kamu sektörünün sorumluluğunun özel sektöre kaydırılması, ülkeden ülkeye farklılık göstermiş olsa da birçok ülkede başvurulan ana yöntemdir. Başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri ve bununla neredeyse eř zamanlı olarak Avusturalya, Hollanda ve İngiltere’de benzeri süreçler hızla yayılmıştır. Ancak ortaya çıkan bu yeni çalışma esaslı devlet modelinin farklı refah devleti rejimlerinde farklı ilişkiler kurduğunu görürüz. Gündeme gelen bu farklılık, ülkelerin sahip oldukları farklı refah sınıflandırmalarından (Esping- Andersen 2006, Bamba 2007) kaynaklanmaktadır. İngiltere’de hayata geçirilen uygulamalarla şili’deki ve Türkiye’deki politikalar hem süreç hem de işleyiş mekanizmaları bağlamında farklılıklar taşır (Peck, 2001). Bu bağlamda Esping-Andersen farklı tarihsel ve kurumsal yapılara sahip olan refah rejimlerinde ülkelerin kendilerinin taşıdıkları özelliklere bağlı olarak dönüşüm sürecinde de farklılaşmasını Patika Bağımlılığı (1990) yaklaşımı ile açıklamaktadır. Yaklaşıma göre reformların kurgusu ve özellikle de özel emeklilik programlarının konumu ülkelerin sahip oldukları refah rejimi unsurları ile belirlenmektedir. Zaten bu sebeptendir ki, refah devletinin krizi ve bu krizin aşılması bağlamındaki yeniden yapılanma süreci bugün hali hazırda tartışmalı bir konudur. Kaldı ki, geçmişe baktığımızda refah devleti uygulamalarında 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca radikal bir değişmenin de yaşanmadığı görülür. Bu dönemde özellikle politikacılar, refah devletini geri çekme yönündeki uygulamaların politik açıdan ıkarcacağı sonuçlardan kaçınma yönünde hareket etmişlerdir.

Ancak 1990’lı yılların sonuna doğru dönüşüm başladığında refah Őartları alışma ve yükümlülük anlayışına bağlanmıştır. Bu anlamda refah devletinin

niteliksel dönüşümünde ortaya çıkan temel özellik, refah hizmetlerindeki kamu-özel ortaklığının ön plana çıkmasıdır (Gökbayrak, 2010: 57). Özel emeklilik programlarının yaygınlaşması, bu dönüşüm sürecinin en önemli ürünüdür.

Sosyal güvenliğin önemli bir aracı olan emeklilik uygulamaları bağlamında gerçekleştirilen reform uygulamalarındaki baş aktörler ise Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi ulus-üstü kuruluşlardır. DB 1994 yılında yayınladığı raporda yaşlılık sorunu üzerinde durarak, emeklilik sistemlerinin yeniden yapılandırılması gerekliliğini vurgulamıştır (World Bank, 1994). Vatandaşların yaşlılık dönemlerinin garanti altına alınması konusunda yalnızca devletin değil, özel kuruluşların da sorumluluk almaları gereği vurgulanmıştır. Gerçekte buradaki özel teşebbüs vurgusu, yaşlılık riski karşısında devlet ile beraber bireyin kendisinin de tedbir almasını zorunlu kılmaktadır. “DB’nin 1999-2004 yılları arasında 26 ülkeye vermiş olduğu toplam 204 kredi karşılığında emeklilik sistemindeki dönüşümlerin krediye karşılık olarak sunulan şartlar arasında yer aldığı görülür” (Gökbayrak, 2010: 64).

1980’li yıllarda iktidarda olan muhafazakar devletlerin benimsediği temel politikalar olan “piyasalaşma” ve “özelleştirme”, refah devletlerinin dönüşüm sürecinde temel belirleyici olmuştur. Kamu üzerindeki finansman yükünün azaltılması ve mali krizin aşılması için mevcut sosyal güvenlik programlarının özelleştirilmesi stratejisi neredeyse tüm dünya üzerinde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Sosyal güvenlik sistemini ilk özelleştiren ülke ise Şili’dir. Bu anlamda kamu emeklilik programlarında ortaya çıkan ilk yapısal değişimin emeklilik yaşının yükseltilmesi olduğu söylenebilir. Bu uygulama ile vatandaşların daha uzun süre işgücü piyasalarında kalmalarının sağlanması yolu ile emeklilikte geçirilen sürenin azaltılması amaçlanır. Aşağıdaki tabloda OECD ülkelerinin emeklilik yaş dağılımları verilmektedir.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde Emeklilik Yaşı

ÜLKELER	KADIN	ERKEK
Avusturya	60	55
Belçika		65
Meksika	60	65
Polonya	60	65
İsviçre	64	65
Fransa		60
Macaristan		62
Türkiye	58	60
ABD		67

Kaynak: Gökbayrak,(2010), s: 76.

Yapısal değişmeler açısından ortaya çıkan ikinci unsur, emekli aylıklarının düşürülmesidir. Ancak hükümetler aylıkları doğrudan düşürmek yerine farklı hesaplama farklı formülleri kullanarak, dolaylı yoldan emekli aylıklarını düşürme yoluna başvurmuşlardır. Yürürlüğe konan yapısal değişmelerle birlikte DB ve diğer uluslararası kuruluşların emeklilik sistemi başta olmak üzere neredeyse tüm sigorta kolları için özel programları teşvik etmeleri bireysel emeklilik sistemlerinin gündeme gelmesine yol açmıştır. Bireysel emeklilik sistemleri genellikle kamu emeklilik programlarının yanında, bu sistemlere yardımcı nitelikte ortaya çıkmışlardır. Böylece refah koşullarının sağlanması konusunda kamu ve özel teşebbüs rekabeti de başlamıştır.

Refah harcamalarının en üst seviyede karşılanması konusunda dönüşüm ve yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkan sosyal politikalar bağlamında “Üçüncü Yol” olarak bilinen (Giddens, 2000) yeni bir alternatifte ortaya çıkmıştır. Giddens, sosyal refah sağlanması konusunda yalnızca devlet ya da piyasanın değil, üçüncü bir yol olarak da aile ve çeşitli gönüllü kuruluşların da görev alabileceğini belirtmiştir. Ancak bu yaklaşım beraberinde devletin küçülmesi anlamına da gelir. Çünkü yoksul insanlara ulaşılma noktasında devletin merkezi yapısından uzak, yerel gönüllü kuruluşların etkinliği artmıştır. Sosyal sorumlulukların ve refah maliyetlerinin devlet dışındaki kurumlarca da paylaşılması amacına gelen üçüncü yol yaklaşımı da özellikle İngiltere’de hayata geçme olanağı bulmuştur.

Refah devletinin geçirmiş olduğu dönüşüm süreci açısından bugün gelinen noktada iki farklı görüşten söz edebiliriz. Bunlardan ilki, sosyal devletin evrim geçirerek varlığını sürdürdüğü görüşüdür. İkinci ise liberal devletin özgün bir tarihsel dönemine yanıt olan sosyal devlet evresinin terk edildiğidir (Kara, 2004:154). Bugün yaşanan toplumsal gerçeklik tek olmasına rağmen, sosyal bilimcilerin bunu yorumlama farklılıkları vardır. 19. yüzyıldan itibaren var olan farklı refah rejimi modelleri göz önünde bulundurulduğunda bugünkü bulanıklık da daha anlaşılır hale gelir. Refah devleti her ne kadar büyük bir kriz ve dönüşüm yaşamış olsa da tamamen ortadan kalkmamıştır. Özellikle de sosyal politika ve sosyal güvenlik uygulamalarının geçirmiş olduğu erezyon, konuyu tartışmalı hale getirmiştir. Ancak diğer yandan da vatandaşlarını taşıdığı risklere karşı koruyan devlet idealinin, geri dönülmez bir biçimde ortadan kalktığını söylemek ne yazık ki, mümkündür.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik büyüme ve tam istihdamı gerçekleştirmeyi kendisine amaç edinmiş olan sosyal devlet, gerek sosyal bilimler literatürü açısından gerekse gündelik yaşam pratikleri bağlamında oldukça dikkat çekicidir. Sosyal devlet anlayışının erozyona uğramaya başladığı 1970'lerin sonlarından sonra sosyal bilim alanında çalışan birçok ekonomist ve sosyolog daha fazla oranda alana ilgi duymaya başlamıştır. Öncelikle devletin daha sonrasında da sosyal devlet anlayışının tarih sahnesinden silinmekte olduğu üzerine sayısız tartışma mevcuttur. Bu konuda yapılan gerek kuramsal gerekse çok sayıdaki ampirik çalışma göstermektedir ki, sosyal devlet üzerinde ciddi bir yıpranma süreci yaşanmasına rağmen, sosyal devlet anlayışı büsbütün ortadan kalkmamıştır. Özellikle de İskandinav ülkelerinde giderek güçlenen devlet destekli uygulamalar, konuyu daha da tartışılmalı hale getirmektedir. Ancak tüm dünya üzerinde hayat bulmuş olan sosyal devlet uygulamalarının tek tip olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda karşımızdaki karmaşık tablo daha anlaşılır hale gelmektedir.

Gerçekte bir aşınma süreci yaşayan sosyal devletin kendisi değil, tüm dünyada egemen olan devlet sisteminin ve geleneğinin kendisidir. Devletin, ulusal topraklar üzerindeki varoluşsal dayanağı olan egemen güç olma ideali, günümüzde oldukça büyük oranda darbe almıştır. Devlet artık tak başına kendi ulusal toprakları üzerinde söz sahibi değildir. Bugün artık birçok ulus üstü şirket ve kurumlar aracılığıyla yönetilmektedir devletler. Devletler artık karar verici konumda değil, daha çok verilen kararları intibak eden uygulayıcılar durumundadır. İşte gerçekte darbe alan süreç de budur. Ulusüstü kurum ve antlaşmaların, piyasaların küresel eklemlenmesini ve bütünleştirmesini gerçekleştirmek amacıyla geliştirmiş oldukları politikalar, devletlerin kendi karar alma mekanizmalarını ortadan kaldırmıştır. Devlet dışındaki diğer küresel aktörlerin güçlenebilmesi için de devletin vatandaşları için sunmuş olduğu sosyal harcamaların gereksizliği(!) gün yüzüne çıkmıştır. Böylece tüm dünyada olduğu üzere ülkemizde de neo-liberal politikalar bağlamında sosyal devletin yeniden yapılandırılma süreci oldukça sancılı geçtiğini söylemek mümkündür.

Sosyal devletin aşınma sürecinde en büyük darbeyi alan uygulamalar ise emeklilik sistemleridir. Emekli olma yaşının yükselmesi ve prim ödeme günlerinin artması neticesinde sosyal güvenliğin en önemli dayanaklarından biri olan yaşlılık riskine karşı güvencesiz bir ortam gündeme gelmiştir.

Sosyal devletin yeniden yapılanma sürecinde devlet destekli emeklilik sistemlerinin yanında ve bu sistemin tamamlayıcısı konumunda ortaya çıkan bireysel emeklilik sistemi ise bugün bile tartışmalıdır. Sosyal devletin vatandaşların geleceğini temin etme konusunda göstermiş olduğu geri çekilme, vatandaşların kendi gelecekleri karşısında kendilerinin de tedbir almasını zorunlu kılmıştır. Devlet destekli emeklilik sistemlerinin yanında sistemin tamamlayıcısı konumunda gündeme gelen bireysel emeklilik sistemi ise sosyal güvenliğin özelleştirilmesi ve devletin küçülmesi anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

BAMBRA, C., 2007, Going Beyond Three Worlds of Welfare Capitalism: Regime Theory and Public Health Research, *Journal of Epidemiology&Community*, 61.12.

BONOLİ, G., 2007, Postindustrialization, New Social Risks and Welfare State Adaptation in Advanced Industrial Democracies, *Comperative Political Studies*, Volüme: 40, Pp. 495-520.

BRADY, D., BECKFIELD J., SEELEIB-KAISER, M., 2005, Economic Globalization and the Welfare State in Affluent Democracies 1975-2001, *American Sociological Rewiew*, Vol: 70(December: 921-948).

DEMİR, Ö., 2003, Küresel Rekabette Etkin Devlet, Nobel Yayınları:Ankara.

ESPİNG-ANDERSEN, G., 1990, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey.

ESPİNG-ANDERSEN, G.,2006, *The Welfare State Reader*, Pp:160-175 in Christopher Pierson and Francis G. Castles(ed), *The Worlds of Welfare Capitalism*, Politiy Press: Cambridge.

GARRET, G., MİTCHELL D., 1999, *Globalization and The Welfare State*, www. Yale.edu/leither/resources/docs71990-04.pdf.jully.

GIDDENS, A., 2003, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Çeviren: Mehmet Özey, Birey Yayınları: İstanbul.

GÖKBAYRAK, Ş., 2010, *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları*, Siyasal Kitapevi, Ankara.

GÖKBUNAR, R., ÖZDEMİR H., UĞUR A., 2008, Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), ss: 158-173.

GÜMÜŞ, A.T., 2010, *Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü*, On İki Levha Yayıncılık: İstanbul.

HICKS A., ESPİNG-ANDERSEN, G. 2010, Refah Devleti ve Kamu Politikası Üzerine Karşılaştırmalı ve Tarihsel çalışmalar, Siyaset Sosyolojisi içinde, ed: Thomas Janoski, Robert Alford, Alexander Hicks ve Mildred A. Schwartz, Phoenix Yayınları. İstanbul.

ILO, 2005, Managing Transitions:Governance for Decent WORK,Seventh European Regional Meeting, Budapest, Report of Director General.

KARA, U., 2004, Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü, Özgür Üniversite Kitaplığı: Ankara.

KAZGAN, G., 2009, Küreselleşme ve Ulus-Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

KLEINMAN, M., 2006, Kriz mi ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim, Sosyal Politika Yazıları içinde Der: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları: İstanbul.

LİNDBECK A., 2013, Rizikolu Refah Devleti Dinamikleri, Çeviren: M. Ali Cevheri, <http://canaktan.org/politika/refah-devleti/makaleler/rizikolu-refah.htm>.Erişim:09.10.2013.

LİNDBECK, A., 2008, Prospects for the Welfare State, INSTITUTE FOR International Economic Studies, Stockholm University .

MISHRA, J., 1999, Globalization and the Welfare State, Edward Elgar Publishing Limited:Massachusetts.

ÖZDEK, Y., 2011, Şirket Egemenliği Çağı- Sosyal Devletten Ceza Devletine, Notabene Yayınları: Ankara.

ÖZDEMİR, S., 2007, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: İstanbul.

PECK, J., 2001, Workfare States, The Guilford Press.

PIERSON, C., 1998, Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare, Secind Edition, Cambridge Polity Press.

PIERSON, P., 2001, Post-Industrial Pressures on Mature Welfare States, Pp:80-104 in Paul Pierson(ed) The New Politics of the Welfare State, New York: Oxford.

RODRİK, D., 1997, Has Globalization Gone Too Far, Washington N.J.:Princeton University Press.

ROSANVALLON, P., 2004, Refah Devletin'in Krizi, Çeviren: Burcu Şahinli, Dost Kitapevi Yayınları: Ankara.

SWAK, D.,2007, Global Capital, Political Institutions and Policy Change in Developed Welfare States, New York: Cambridge University Press.

ŞAYLAN, G., 2003, Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeniden İnşası, İmge Kitapevi: İstanbul.

TAYLOR-GOOBY, P., 2011Sustaining Welfare State in Hard Times:Who Will Foot the Bill?, Journal of European Social Policy, 11(2): 133-147.

TOPAK, O., 2012, Refah Devleti ve Kapitalizm, İletişim Yayınları: İstanbul.

WORLD BANK, 1994, Averting Olda GE Crisis.Policies to Protect The Od and Promete Growth, A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press.